

LIBRIS

We know
books

COORDONATOR

ROMEO COUȚI

LEBĂDA NEAGRĂ DE PE BOSFOR

România,
un pașalâc virtual

EDITURA
CREATOR
BRAȘOV, 2024

CUPRINS

PREFAȚĂ <i>de Alexandru Ghișa</i>	9
TELEPORTAREA FRICII <i>de Romeo Couți</i>	27
 CAPITOLUL 1. EFENDI	33
NATO, TURCIA ȘI ROMÂNIA: <i>Interviu cu Călin Felezeu</i>	37
LUPUL CENUȘIU: <i>Interviu cu Călin Felezeu</i>	61
RESETAREA: <i>Interviu cu Călin Felezeu</i>	81
O MARE CIUDATĂ: <i>Interviu cu Călin Felezeu</i>	98
ISLAMIZAREA OCCIDENTULUI: <i>Interviu cu Călin Felezeu</i> ..	111
 CAPITOLUL 2. PAȘALÂC SAU PARTENER	117
ISTORIE ȘI FAKE NEWS: <i>Interviu cu Ionuț Cojocaru</i>	121
MOSCHEEA: <i>Interviu cu Ionuț Cojocaru</i>	155
CAPUL PLECAT SABIA ÎL TAIE: <i>Interviu cu Ionuț Cojocaru</i>	172
 CAPITOLUL 3. BUDI ȘI ION	183
UN TATĂ ÎN PALATUL PREZIDENȚIAL: <i>Interviu cu Murat Iusuf</i>	185
 CAPITOLUL 4. SPIONAJ PE BOSFOR	203
DIPLOMAȚIA INFORMAȚIILOR SECRETE: <i>Interviu cu Cristian Barna</i>	205
MAREA NEAGRĂ, O MISIUNE IMPOSIBILĂ: <i>Interviu cu Cristian Barna</i>	212

CAPITOLUL 5. DIPLOMAȚIE MILITARĂ

LA ANKARA.....227

TRANZIȚIE: *Interviu cu Ilie Marin*229

CONFUZIE LA BUCUREȘTI: *Interviu cu Emil Fălcuțescu*.....256

MAREA NEAGRĂ LAC RUSESC SAU LAC TURCESC?
Interviu cu Emil Fălcuțescu și Dan Niculescu.....282

CAPITOLUL 6. „FERICIT ESTE OMUL

CARE SE NUMEȘTE TURC”295

UN CVASIEȘEC STRATEGIC ROMÂNESC
Interviu cu Ioana Constantin-Bercean.....297

CAPITOLUL 7. THINK TANK PENTRU

MAREA NEAGRĂ327

STAT PARTENER SAU MEMBRU UE
Interviu cu Vasile Simileanu329

CAPITOLUL 8. ATIN347

POVESTE: *interviu cu Levent Atin*.....349

POSTFAȚĂ: *de Ionuț Cojocaru*359

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE: TRIUNGHIUL INVIZIBIL

BUDAPESTA-TRANSILVANIA-ANKARA381

PREFAȚĂ

România și Turcia – două state marcate de amprenta poziției lor geopolitice

Relația România–Turcia a fost și este o ecuație complexă care se cere a fi descifrată și rezolvată. Instituțiile guvernamentale și nonguvernamentale de la București și Ankara care își propun să o rezolve, trebuie să cunoască această relație în profunzimea ei strategică. Complexitatea relației româno-turce vine atât din istorie – din statutul principatelor române Moldova, Țara Românească (Valahia) și Transilvania – în cadrul Imperiului Otoman, cât și din poziționarea geografică și geopolitică a ambelor state. România și Turcia sunt legate în primul rând prin riveranitatea lor la Marea Neagră, un spațiu de contacte și conflicte din cele mai vechi timpuri până azi.

În urmă cu mai bine de 300 de ani, eruditul domnitor român al Moldovei, Dimitrie Cantemir, care își petrecuse anii tinereții în Imperiul Otoman, a scris o lucrare privind „Creșterea și descreșterea Curtii Otomane...” în care prezenta soarta marilor imperii – după perioade lungi de ascensiune, urmează decăderea și destrămarea lor. Această idee cantemiriană a fost confirmată de istorie și în cazul Imperiului Sultanilor, chiar dacă a mai supraviețuit 200 de

ani. Dimitrie Cantemir a scris această carte între 1714-1717, când se afla în refugiu în Rusia, după bătălia de la Stănilești, pe Prut (1711, pe malul stâng al Prutului, azi în R. Moldova), unde, alături de țarul Petru cel Mare, au înfruntat armata otomană, care a ieșit învingătoare. Imperiul Otoman era atunci un imperiu tricontinental și o mare putere a lumii. La Stănilești, țarul Petru cel Mare a fost încercuit și putea fi luat prizonier. Aflat într-o situație militară imposibilă, acesta a semnat un tratat prin care a cedat Azovul, pe care abia îl anexase. Poate că Imperiul Otoman putea atunci obține mai mult, dar nu a făcut-o. Cert este că sultanii de pe Bosfor nu vor mai avea niciodată o asemenea ocazie și nu vor mai reperta vreodată o victorie asupra Rusiei¹.

La început de secol XIX, Imperiul Otoman era deja catalogat ca fiind statul bolnav al Europei, iar marile puteri își disputau moștenirea acestuia, în primul rând Imperiul Rusiei, dar și cel Habsburgic. Cu mai mult de 200 de ani în urmă, mai precis la 1807, are loc la Tilsit o întâlnire pentru delimitarea unor sfere de influență între un imperiu al Occidentului – Franța lui Napoleon, și unul al Orientului, Rusia lui Alexandru I. Rusia era angrenată atunci într-un război cu Imperiul Otoman, iar Napoleon a jucat rolul de arbitru. În textul tratatului negociat, țarul se obliga să-și retragă trupele din Țara Românească și Moldova și accepta medierea franceză pentru încheierea păcii ruso-otomane². La Tilsit, Napoleon a încercat să integreze Rusia în noua sa ordine europeană. A fost vorba de partaje și compromisuri – țarul a cerut Finlanda și Principatele Dunărene, la care Napoleon nu a avut nici o obiecție. El a primit o promisiune de sprijin împotriva Angliei și libertate de acțiune în Europa. Un singur aspect nu a fost tranșat – soarta Constantinopolului și a Strâmtorilor. În opinia lui Napoleon aici este

1. Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolele al XVIII-lea și XIX-lea*, Institutul European, 2000, vol. I, p. 72.
2. Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Contextul internațional al anexării Basarabiei*, Polirom, 2022, p. 154-155.

„cheia stăpânirii lumii” și nu putea fi de acord ca acestea să ajungă pe mâna Rusiei³. Visul rusesc a persistat însă multă vreme și a fost mobilul principal al războaielor ruso-otomane. Teza confesională apărută după căderea Constantinopolului bizantin că „Moscova e a treia Romă”, prin care Rusia se consideră succesoare a Bizanțului ortodox, viza transformarea capitalei Imperiului Otoman într-un Țarigrad, un oraș al țărilor. La fel, teza panslavistă din secolul al XIX-lea proiecta crearea unei federații a popoarelor slave din Boemia, Bulgaria, Polonia, Rusia, Serbia și Ucraina, cu capitala la Constantinopol⁴.

Expresia lui Napoleon că la Constantinopol și Strâmători sunt „cheile lumii” relevă cât se poate de clar poziția geopolitică deosebit de importantă pe care a avut-o Imperiul Bizantin și apoi Imperiul Otoman și pe care o are azi Turcia modernă. La început de secol XX, savantul român Grigore Antipa, naturalist, dar și un foarte bun specialist pe problemele Dunării și ale Mării Negre, afirma că Gurile Dunării sunt Bosfor și Dardanele, de unde rezultă legăturile multiple între Turcia și România. Vecinătățile la Dunăre și Marea Neagră, fac ca Turcia și România să traverseze epocile istorice sub amprenta poziției lor geopolitice⁵.

La 100 de ani de la primul război mondial, România și Turcia au celebrat și ele centenarul existenței lor ca actori de drept internațional moderni. Atât România, cât și Turcia, în configurația lor actuală, sunt consecința mării conflagrații mondiale. Au dispărut atunci Imperiul Țărilor ruși, Imperiul Casei de Habsburg și Imperiul Sultanilor. Cum aceste imperii nu au fost niciodată state omogene din punct de vedere etnic, lingvistic, cultural sau religios

3. Grigore Gafencu, *Preliminariile războiului din răsărit*, Curtea Veche, 2011, p. 322.

4. Laurențiu Constantiniu, *Uniunea Sovietică între obsesia securității și insecurității*, Corint, 2010, p. 27-28.

5. George Cipăianu, prefață la Antonello Biagini, *Istoria Turciei contemporane*, Editura Accent, 2005, p. 7.

– națiunile componente și-au asumat decizia politică în ce privește viitorul lor.

România de astăzi, rezultată din unirea, la 1859, a Moldovei și a Țării Românești (Valahia), principate aflate sub suzeranitatea Imperiului Otoman, dar cu un statut special, privilegiat, care au intrat sub protecția marilor puteri ale Europei la 1856, și-a proclamat independența la 9 mai 1877, obținută în războiul ruso-româno-otoman și a fost recunoscută ca subiect de drept internațional prin Congresul de la Berlin din 1878. Interesant că primul stat care recunoaște România ca stat independent și stabilește relații diplomatice cu noi este Imperiul Otoman. La Congresul de la Berlin, România a fost obligată să cedeze Rusiei județele din sudul Basarabiei – Cahul, Bolgrad și Ismail, dar a primit în compensație de la Rusia Dobrogea, considerat teritoriu cucerit de la Imperiul Otoman. Din acel moment, autoritățile otomane și apoi turcești au considerat România ca o barieră terestră în calea Rusiei spre Constantinopol și Strâmțori și au tratat-o ca atare.

Căderea Romanovilor și instaurarea la Sankt Petersburg, inițial a unui regim burghezo-democrat, devenit apoi comunist-bolșevic (1917-1918), a fost breșa care a favorizat crearea, în teritoriul dintre Prut și Nistru, numit Basarabia – parte a principatului Moldovei luată de Imperiul Țarist de la Imperiul Otoman în 1812 – a Republicii Democratice a Basarabiei. Reprezentanții națiunii române majoritare din această nouă republică, întruniți în Sfatul Țării (adunarea reprezentativă) de la Chișinău, au proclamat independența față de Imperiul Rusiei și unirea cu România (27 martie 1918). Tot atunci, s-au desprins din Imperiul Țarist Finlanda și statele baltice – Estonia, Letonia și Lituania.

De asemenea, după implozia Imperiului austro-ungar, națiunile componente și-au constituit Consilii Naționale care au preluat conducerea politico-administrativă în arealul lor etnic. Astfel, în

Bucovina, regiune românească administrată de Viena, Consiliul Național Român de la Cernăuți a decis, la 27 octombrie 1918, unirea acesteia cu România. La 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș – regiuni aflate sub administrația maghiară de la Budapesta, întrunită la Alba Iulia, a votat unirea acestor teritorii cu România. Pe ruinele fostului imperiu bicefal, Austro-Ungaria, apar state noi – Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven – Iugoslavia de mai târziu, Polonia a renăscut, iar teritoriile italiene se unesc la Italia.

Aceste decizii ale națiunii române au trebuit apărute, în perioada imediat următoare, de amenințările regimurilor comunist-bolșevice instaurate în Rusia și Ungaria. Acțiunile militare ale armatei române, în est și în vest, desfășurate în 1918-1919, au trebuit apoi dublate de intense demersuri politico-diplomatice pe lângă marile puteri ale Antantei, învingătoare în războiul mondial, întrinite la Conferința de pace de la Paris. Prin sistemul de tratate de la Versailles, îndeosebi prin Tratatul de la Saint-Germain, cu Austria (1919) și apoi prin Tratatul de la Trianon, cu Ungaria (1920), România a reușit recunoașterea internațională a deciziilor de unire de la Cernăuți – Bucovina și Alba Iulia – Transilvania.

Tot la Paris, la 28 octombrie 1921, este semnat Tratatul între Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia și România, prin care se recunoaște suveranitatea României asupra Basarabiei. După trei zile de la semnare, la 1 noiembrie 1921, guvernul sovietic de la Moscova declară că nu recunoaște acest tratat, declanșând ceea ce se va numi contenciosul între România și Uniunea Sovietică, în ceea ce privește Basarabia.

Referitor la Imperiul Otoman, care în războiul mondial se alăturase Puterilor Centrale, era catalogat la Conferința de pace de la Paris (1919-1920) ca stat învins. Dezmembrarea acestuia era ca și pecetluită. Nu avea cine să-l mai apere. Unitatea islamului se

destrămasă în timpul primului război mondial, când musulmanii au luptat unii contra altora, alături de creștini⁶. La timpul respectiv, România era inclusă printre statele care au obținut victoria în război, dar guvernul de la București a avut o atitudine leală, de neintervenție, în problema dezmembrării Imperiului Otoman⁷.

În consecință, Tratatul de pace de la Sèvres, din 10 august 1920, semnat de Puterile Aliate și Asociate cu Imperiul Otoman, care transforma Turcia într-un stat fără identitate, declanșează în Anatolia o amplă mișcare națională turcă, condusă de elitele militare în frunte cu Mustafa Kemal. Revoluția kemalistă a inventat Turcia modernă printr-o ruptură clară cu Imperiul Otoman⁸. Mustafa Kemal și militarii din jurul lui luptaseră, în 1915, pe frontul de la Gallipoli, alături de generalul german Liman von Sanders, împotriva trupelor britanice și franceze. Înfrângerea aliaților a determinat atunci înlocuirea tânărului ofițer englez, Winston Churchill, din poziția de Prim Lord al Amiralității Britanice și la sporirea prestigiului militar al lui Mustafa Kemal, avansat la gradul de locotenent colonel. Experiența războiului îl face pe acesta din urmă să-și asume responsabilitatea salvării națiunii turce.

Revoluția din Rusia, din 1917, urmată de răsturnarea Romanovilor, a înclinat balanța forțelor de pe frontul din Anatolia în favoarea trupelor otomane. Semnarea apoi, de către V.I. Lenin, a Tratatului de pace cu Germania, de la Brest-Litovsk (martie 1918) a determinat scoaterea Rusiei din război și colapsul total al trupelor rusești din Anatolia. În aceste condiții, revolta armatei turce, condusă de Mustafa Kemal, față de prevederile Armistițiului de la

6. Ionuț Cojocaru, *România și Turcia, actori importanți în sistemul de relații interbelice (1918-1940)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, p. 187.

7. Tasin Gemil, *Legăturile româno-turce de-a lungul veacurilor (până în 1981)*, în Tasin Gemil, Gabriel Custurea, Delia Roxana Cornea (coord.), *Moștenirea culturală turcă în Dobrogea*, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, 2013, p. 56.

8. Radu Safta, Călin Felezeu, *Turcia contemporană între moștenirea kemalistă și Uniunea Europeană*, CA Publishing, Cluj Napoca, p. 12.

Mudros, din 30 octombrie 1918 (respectiv ocuparea de către forțele Antantei a Strâmtorilor și a orașului Istanbul, cu drept de trecere prin Strâmtori a flotelor de război aliate) și mai ales ale Tratatului de pace de la Sèvres, din 10 august 1920 (care legitima condițiile impuse), a avut drept consecință reformarea radicală a Imperiului Otoman. Schimbările în raporturile de forțe din Anatolia de Est și presiunea Aliaților anglo-francezi în Mesopotamia și Palestina, a determinat o apropiere între Mustafa Kemal și noul lider sovietic, V.I.Lenin.

Astfel, după mai bine de două secole de dispute între Imperiul Rusiei și Imperiul Otoman în problema Strâmtorilor Bosfor și Dardanele, a „Chestiunii Dunării” și a Mării Negre, au venit și momentele de apropiere între Rusia, metamorfozată în Uniunea Sovietică și noua Turcie, construită de Mustafa Kemal Atatürk. Această apropiere nu a mers însă destul de departe. Dacă în cazul Rusiei, regimul comunist-bolșevic a înlocuit un imperiu supranațional cu un alt imperiu, bazat de această dată pe internaționalismul proletar și practica exportul de revoluție, Turcia kemalistă a înlocuit califatul, care exprima solidaritatea cu Islamul universal, cu suveranitatea națională turcă și constituirea statului de drept, care nu a importat comunismul și nu a fost niciodată un „stat socialist”.

Din aceste considerente, colaborarea turco-sovietică se va derula în anumite limite, dar ea va marca și influența profund raporturile între România și Turcia în întreg spațiul interbelic, dar și la începutul anilor celei de a doua conflagrații mondiale.

Primele contacte româno-turce au loc cu prilejul Conferinței de la Lausanne (20 noiembrie 1922 – 24 iulie 1923), delegația turcă apelând la bunele oficii ale delegației române⁹. România a fost martora sosirii la reuniune, „braț la braț”, a Adunării Naționale de la Ankara, reprezentată de generalul Ismet Pașa, devenit minis-

9. Ionuț Cojocaru, *op. cit.*, p. 34.

tru de externe, cu Republica Sovietelor, în persoana lui Gheorghe Vasilievici Cicerin, comisar pentru Afacerile Externe în guvernul comunist-bolșevic de la Moscova. Expresia aparține diplomatului român, Constantin Diamandy, membru al delegației României, conduse de I.G. Duca, ministru al Afacerilor Străine și a fost exprimată într-o conferință susținută la București pe tema „Problema Strămtorilor”, în 1924¹⁰. La timpul respectiv, alianța turco-sovietică era destul de amenințătoare pentru tinerele state din Europa Centrală și din Balcani.

La Lausanne se prezintă Puterile Aliate și Asociate, pe de o parte și Turcia singură, pe de altă parte. Numai că, tot după afirmațiile lui C. Diamandy, „în spatele Turciei se profila umbra enigmatică a alianței sale cu Sovietele”¹¹, marele absent de la Versailles. De asemenea, Turcia se prezenta în Elveția de două ori victorioasă – în plan militar extern, prin victoria asupra armatei Greciei, realizată de tandemul Mustafa Kemal – Ismet Pașa după un război dur, soldat cu masacre și strămutări masive de populație și prin victoria internă, răsturnarea sultanatului, precum și cu dorința de a o rupe total cu trecutul otoman. În concepția turcă, Tratatul de la Sèvres era de domeniul trecutului. Alianții nu se mai aflau la Lausanne în fața unui inamic învins, ci în fața unui inamic victorios, iar negocierile au cunoscut multe compromisuri și concesii.

La Lausanne au participat: Marea Britanie, Franța, Italia – în calitate de mari puteri europene, inițiatoare ale conferinței și Japonia; Turcia, cu care urma să se încheie pacea în urma ultimului conflict; Grecia, România și Regatul sârbo-croato-sloven – cu competență generală; Uniunea Sovietică, cu competență limitată la regimul Strămtorilor; Albania, Bulgaria, Norvegia, Olanda, Portu-

10. Constantin Diamandy, *Problema Strămtorilor*, în „*Politica Externă a României*”. 19 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român (1923-1924), București, 1924 – www.digibuc.ro, p. 205-223.

11. La 16 martie 1921, Uniunea Sovietică și Turcia au semnat la Moscova un tratat de prietenie, prin care este stabilită frontiera sovieto-turcă în Transcaucazia.

galia și Suedia – pentru anumite probleme ce le interesau; Statele Unite ale Americii, cu statut de observator.

Conferința va fi prezidată de George Nathaniel Curzon (Lord Curzon), șeful Foreign Office-ului britanic, care a pus accentul pe regimul Strâmtorilor, încercând să mențină pentru marile puteri aliate libertatea de navigație și control asupra Strâmtorilor și a Mării Negre.

Ismet Pașa (Inönü), ca reprezentant al Turciei, a ținut să precizeze că „Marea Adunare de la Ankara a comunicat că importanta chestiune a Strâmtorilor nu poate fi discutată decât cu participarea Rusiei și exprimă satisfacția de a o vedea la conferință”¹². El a subliniat cu multă fermitate interesul pentru siguranța completă a capitalei Turciei, Istanbul și a Mării Negre, care trebuie puse la adăpostul oricărei atingeri și că, aceste condiții fiind îndeplinite, Turcia este gata să subscrie la deschiderea Strâmtorilor pentru comerțul mondial.

România, prin ministrul Afacerilor Străine, I.G. Duca, a cerut libertatea navigației prin Strâmtori pentru vasele de comerț și de război, demilitarizarea coastelor din Bosfor și Dardanele, inclusiv dezarmarea Mării Negre. România, deținătoare a Gurilor Dunării și garantă a libertății de navigație pe Dunărea Maritimă, urmărea eliminarea oricărei hegemonii navale în Marea Neagră.

Comisarul sovietic, G.V. Cicerin, se prezintă la conferință ca reprezentant al Rusiei, Ucrainei și Georgiei și susține teza închiderii Strâmtorilor, atât în timp de pace, cât și în timp de război, pentru toate navele militare, cu excepția celor ale Turciei. Cicerin reușește la Lausanne să lege firul întrerupt între diplomația sovietică și cea țaristă, urmărind ca obiectiv să mențină Turcia la Strâmtori, fără să o întărească, dar să o domine prin protecția acordată. El susține pentru Marea Neagră principiul „mării închise” și dreptul Turciei

12. Constantin Diamandy, *op. cit.*

de a admite, în cazuri speciale, trecerea prin Strâmtori a unor vase militare ușoare pentru non-riverani.

Președintele conferinței, Lord Curzon, dă o ripostă Uniunii Sovietice, remarcând că „programul care se îngrijește de interesele Turciei este prezentat de Rusia. Nu mă așteptam de la dl. Cicerin, care reprezintă atâtea state, să-l văd și cu un fes pe cap”¹³. Reprezentantul Marii Britanii contestă, de asemenea, Uniunii Sovietice, dreptul de a vorbi în numele Mării Negre, în condițiile în care acolo se afirmă și alte state, cum este cazul României și al Bulgariei.

În condițiile în care România a propus demilitarizarea Mării Negre, Uniunea Sovietică vrea să o stăpânească, cu o Turcie vasală. În această atmosferă se realizează la Lausanne primele contacte între România, Turcia și Uniunea Sovietică. Rezultatele conferinței și semnarea Tratatului de la Lausanne, la 24 iulie 1923, a dat satisfacție Turciei și mai puțin Uniunii Sovietice. Pentru Ismet Pașa, poziționat între presiunile Alianților și ale Rusiei Sovietice, soluția prin care propunerea Alianților de a garanta interesele permanente ale Turciei era mai importantă decât o apropiere vremelnică de Moscova. A fost atunci o primă desprindere a Turciei de poziția sovietică, despre care ministrul de externe turc afirmă, în memoriile sale, că delegații ruși, prin atitudinea lor gălăgioasă, mai mult îl încurcau, decât îl ajutau¹⁴.

Cicerin se declarase inițial împotriva prevederilor referitoare la Convenția privind regimul Strâmtoarelor, dar sfârșește prin a o semna în 1924 (fiind mandatat pentru semnare șeful delegației Uniunii Sovietice în Italia, Iordansky)¹⁵. Acesta este primul document internațional multilateral, semnat de Uniunea Sovietică, gest prin care spera într-o recunoaștere internațională a noului stat comunist-bolșevic. Fiind parte la Convenție, Uniunea Sovietică

13. *Ibidem*.

14. Ionuț Cojocaru, *op. cit.*, p. 75.

15. Constantin Diamandy, *op. cit.*, p. 219.

intră ca membră în Comisia Internațională a Strâmtorilor, alături de Anglia, Franța, Italia, Japonia, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România și Turcia, dar nu face parte dintre marile puteri care vot acorda Turciei o „garanție internațională” – Anglia, Franța, Italia și Japonia.

Tratatul de pace de la Lausanne a fost un succes pentru tandemul Mustafa Kemal – İsmet Paşa (İnönü), doi profesioniști ai artei militare, care se dovedesc a fi în relațiile externe și foarte buni generali-diplomați. După această recunoaștere internațională, noua Turcie va lansa conceptul „pace în lume, pace în țară”, care devine doctrina ei pe politică externă non-conflictuală. Această doctrină este firească pentru o țară așezată la Strâmtorile Bosfor și Dardanele, la confluența între Europa și Asia, unde concură interesele tuturor statelor europene și extraeuropene. Faptul că Înțelegerea Balcanică – între Turcia, Grecia, Iugoslavia și România – s-a semnat la Atena, la 9 februarie 1934, spune mult despre nivelul de construcție diplomatică pe relația Turcia – Grecia, dar și despre europenitatea semnatarilor documentului. Această Antantă Balcanică era menită să apere *status quo* – ul teritorial din arealul balcanic extins.

Conform articolelor 25-26 din Tratatul de la Lausanne, Turcia a recunoscut oficial statul național unitar român, în hotarele ei firești, istorice, realizate în 1918. La rândul ei, România a recunoscut și ea noua Turcie, stabilindu-se de atunci o convergență de vederi asupra noilor principii din relațiile internaționale, pe care le doreau aplicate în regiunea Balcanilor. Raporturile de prietenie și înțelegere româno-turce, concretizate în *Tratatul de amicitie, de neagresiune, arbitraj și conciliațiune dintre România și Turcia*, semnat la Ankara, la 17 octombrie 1933, a creat un climat favorabil atât pentru evoluția relațiilor dintre Turcia și Grecia, cât și pentru restabilirea relațiilor între România și Uniunea Sovietică, reluate în iunie 1934¹⁶.

16. Tasim Gemil, *op. cit.*, p. 58 și 60.

Conferința de la Montreux privind regimul Strâmtoarelor din iunie-iulie 1936, încheiată prin Convenția adoptată la 20 iulie 1936, este semnificativă prin cooperarea Turciei cu România și Uniunea Sovietică și care va avea ca rezultat o apropiere între ultimele două state. Ce apropia România de Turcia la timpul respectiv? În primul rând, ambele țări aveau pe teritoriul lor puncte strategice importante – Dunărea maritimă și Gurile Dunării, în cazul României și Strâmtoarele Bosfor și Dardanele, în cazul Turciei. Acestea erau puncte vulnerabile pentru propria lor securitate pentru că erau de interes major pentru marile puteri europene care își disputau controlul asupra regiunii Mării Negre. Poziția internațională, atât a României, cât și a Turciei, era determinată de faptul că Gurile Dunării, în primul caz și Strâmtoarele, în al doilea caz, străbat teritoriile lor naționale. Tot de aici rezultă dubla influență ce se exercită asupra politicii lor – presiunea terestră a Rusiei, acum Sovietică și prezența maritimă a Marii Britanii și a Franței. Mai mult, aceste puncte strategice erau gestionate de două comisii internaționale – Comisia Europeană a Dunării (CED) și Comisia Internațională a Strâmtoarelor (CIS) – cu atribuții extrateritoriale care le afectau suveranitatea. De aici tendința, pentru ambele state, de a controla ele însele aceste puncte strategice, în virtutea dreptului de suveranitate. Această orientare politică de la București și Ankara era absolut firească în condițiile internaționale ale momentului Montreux – de afirmare a Germaniei naziste, dar și a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS), ambele puteri stabilindu-și ca obiectiv revizuirea sistemului de tratate de la Versailles.

Pe acest fond intervine tendința particulară de expansiune a URSS, pentru care cele două comisii internaționale de la Dunăre și Strâmtoare erau bariere de netrecut. Eliminarea CED și a CIS convenea de minune diplomației de la Moscova, deoarece se asigura în acest mod supremația sovietică în Marea Neagră.

În cazul Comisiei Europene a Dunării, instituită după războiul Crimeii, prin Tratatul de pace de la Paris, din 1856, faptul că URSS nu a fost admisă la Conferința de pace din 1919-1920, deoarece încheiasse pace separată cu Germania la Brest-Litovsk (1918), iar prin unirea Basarabiei la România pierdu-se calitatea de riveran la Dunăre, ea nu mai era membră a acestui organism internațional. Era însă deranjată de prezența vaselor militare din flotele Marii Britanii și ale Franței la Gurile Dunării, care apărau interesele CED. Prin sistemul de tratate de la Versailles și stabilirea unui nou statut al Dunării, CED a fost repusă în activitate, cu aceleași atribuții și prerogative extrateritoriale pe care le exercita pe Dunărea maritimă, de la Brăila la Sulina. Comisia Europeană era formată acum numai din Anglia, Franța, Italia și România. Au dispărut din Comisie imperiile desființate în urma războiului mondial – Austro-Ungar, Otoman și Rus, dar și Germania, ca stat învins.

Comisia Internațională a Strâmtoarelor a fost instituită prin Tratatul de la Lausanne (24 iulie 1923), respectiv Convenția asupra Strâmtoarelor, parte la tratat. Prin același tratat, Turcia primea garanții de securitate din partea Angliei, Franței, Italiei și a Japoniei. Cum unitatea celor patru state garante se destrămasese prin defectarea Japoniei, după agresiunea împotriva Chinei, din 1931, dar și a Italiei, prin agresiunea împotriva Abisiniei în 1933 și care a trecut de partea Germaniei naziste, acțiuni dezaprobată de Anglia și Franța, Turcia își vede periclitată propria securitate. Acesta este motivul principal pentru care Turcia face demersuri pentru convocarea unei conferințe pe tema stabilirii unui nou regim al Strâmtoarelor.

Într-o analiză a preliminarilor Conferinței de la Montreux efectuată în Centrul MAE de la București, din 1945, se aprecia că Turcia avea tendința de a controla ea singură Strâmtoarele în virtutea dreptului de suveranitate și de apărare. În același timp, riveranii Mării Negre, care nu au altă respirație maritimă, invocă și ei libertatea deplină a Strâmtoarelor, cu consecințele sale – demilitarizarea

și controlul internațional, în baza aceluiași drept de suveranitate, care se traduce prin libertatea economică și politică. Se exprimă opinia că interesul Turciei la Strâmțori corespunde cu interesele României la Gurile Dunării, în măsura în care și ea este nevoită să caute în Occident un sprijin și o contrapondere presiunii rusești¹⁷. În această analiză se face mențiunea că diplomația română acceptase condiția pusă de Turcia la încheierea Înțelegerii Balcanice (sau Pactul de la Atena – 9 februarie 1934, cum mai era denumit acest acord între Grecia, Iugoslavia, România și Turcia), respectiv sprijinul necondiționat al partenerilor la rezolvarea problemei Strâmțorilor conform intereselor turcești¹⁸. Acestea sunt rațiunile pentru care România, prin Nicolae Titulescu, a sprijinit la Montreaux punctul de vedere al Turciei legat de CIS, de a suprima orice încălcare a suveranității sale.

Convenția privitoare la Regimul Strâmțorilor Mării Negre – Bosfor și Dardanele, semnată la 20 iulie 1936 la Montreaux, care prevedea desființarea Comisiei Internaționale a Strâmțorilor (art. 24), atribuțiile ei fiind trecute guvernului turc, a fost o primă revizuire, pașnică, a ordinii internaționale de după primul război mondial. Turcia a obținut atunci naționalizarea Strâmțorilor cu sprijinul României și al Uniunii Sovietice. Relația specială stabilită între Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României și Maksim M. Litvinov, Comisar al Poporului pentru Afacerile Externe al URSS, a permis ca în timpul Conferinței de la Montreaux să se deruleze discuții pentru elaborarea unui Protocol care conținea principiile care urmau să stea la baza unui viitor tratat româno-sovietic de asistență mutuală¹⁹.

17. AMAE, Fond 71/ *România, 1941-1945*, Documentar Dunărea și Strâmțorile (nesemnat), p. 425-426.

18. *Ibidem*, p. 472.

19. G.G. Florescu, *Navigația în Marea Neagră, prin Strâmțori și pe Dunăre*, Editura Academiei, București, 1975, p. 40 (nota 18 subsol).

Conferința de la Montreux a fost privită de diplomația română ca un precedent pentru litigiul României cu Comisia Europeană a Dunării, în perspectiva desființării acesteia. Imediat după conferință, Nicolae Titulescu acordă un interviu ziarului "Le Temps", publicat la 26 iulie 1936, în care anunță intenția guvernului român de a cere desființarea CED, care prin atribuțiile sale lezează suveranitatea României asupra unei părți a teritoriului național²⁰. Titulescu nu a mai apucat să pună în practică o asemenea intenție pentru că, la 29 august 1936, este înlăturat de la conducerea Ministerului Afacerilor Străine, din rațiuni de politică internă, dar și datorită unor presiuni externe, mai ales germane și italiene. Plecarea lui Nicolae Titulescu este și consecința eșecului politicii de securitate colectivă, cu care el se identifica, a atitudinii de conciliere adoptată de guvernele de la Londra și Paris în fața politicii agresive a Germaniei și Italiei²¹. Semnificativă este și poziția Uniunii Sovietice, rezultată din comunicarea făcută de M. Litvinov lui N. Titulescu, imediat în septembrie 1936, în care precizează că nu mai consideră valabil textul Proiectului tratatului de asistență mutuală româno-sovietic, parafat la Montreaux, deoarece interpretează demiterea sa ca "o schimbare a politicii externe" românești²².

În consecință, cel puțin pentru diplomația română, socoteala de la Montreaux nu s-a potrivit cu evoluția evenimentelor de pe continent. Ascensiunea Germaniei sub regimul nazist și a URSS cu regim comunist în relațiile intra-europene și presiunile acestora asupra României, vor schimba radical opțiunile elitelor politico-diplomatice de la București în privința Comisiei Europene a Dunării. O desființare a CED pune România față în față cu Germania, pentru care Dunărea era fluviu german. Soluția menținerii CED

20. Alexandru Ghișa, *op. cit.*, p. 311

21. Ion Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe românești*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 296.

22. *Ibidem*.

era mai potrivită, deoarece preponderența germană putea fi contrabalansată prin prezența Angliei, Franței și a Italiei. Acestea din urmă se vor dovedi acum mai receptive la solicitările României de a prelua acele atribuții ale CED care îi afectau suveranitatea. Așa că "precedentul Montreaux" va fi folosit de diplomația română pentru revizuirea prerogativelor Comisiei Europene, prin "Aranjamentul" de la Sinaia (18 august 1938) și Acordul de la București (1 martie 1939), fără desființarea acestui organism internațional²³. Pentru România, acordurile de la Sinaia și București au constituit un succes similar cu cel obținut de Turcia la Montreaux, în 1936, dar în condițiile menținerii organismului internațional.

Perspectiva desființării Comisiei Europene a Dunării nu mai aducea nimic bun pentru România în condițiile concordiei stabilite între Germania și URSS prin Pactul Ribbentrop-Molotov, de la 23 august 1939. Pierderea Basarabiei în iunie 1940, ca efect al protocolului adițional secret al acestui pact germano-sovietic, readuce URSS în poziția de riverană a Dunării și membră a CED, dar cu voința declarată de a o desființa. Continuitatea între linia politică a Imperiului Rusiei și a Uniunii Sovietice este relevantă în "chestiunea Dunării" și "problema Strâmtoarelor".

Turcia republicană este condusă după decesul lui Mustafa Kemal Atatürk, la 10 noiembrie 1938, de succesorul firesc al acestuia, Ismet İnönü, în calitate de președinte. Colaborator fidel al marelui dispărut, acest general-diplomat care s-a afirmat la Lausanne și Montreaux, reușește să mențină echilibrul în relațiile externe ale țării sale. Mai mult, Ismet İnönü păstrează statutul de neutralitate a Turciei în perioada celui de-al doilea război mondial, declarația de război făcută Germaniei, în februarie 1944, fiind mai mult formală. În aceste condiții, Turcia rezistă presiunilor Uniunii Sovietice și păstrează intacte prevederile Convenției de la Montreaux.

23. Alexandru Ghișa, *op. cit.*, p. 311-312.

Pentru România situația a fost mult mai dificilă. Aflată între Germania și Uniunea Sovietică, a fost obligată la cesiuni teritoriale fără putința de a reacționa militar, dar nici nu avea capacitățile necesare pentru a face față singură unui atac. În urma unui ultimatum, echivalent unei declarații de război împotriva României, Uniunea Sovietică a ocupat la sfârșitul lunii iunie 1940 Basarabia, Bucovina de Nord și Ținutul Herța. Prin Dictatul germano-italian de la Viena, din 30 august 1940, România a cedat Ungariei Transilvania de Nord, urmată apoi de cedarea Cadrilaterului (partea de sud a Dobrogei) către Bulgaria în septembrie 1940. În aceste condiții, România nu a putut evita războiul și a participat, între 22 iunie 1941 – 23 august 1944, alături de Germania împotriva URSS, iar între 23 august 1944 – 9 mai 1945, alături de URSS, împotriva Germaniei.

Dacă în perioada ultimei conflagrații mondiale, România a reușit să salveze Comisia Europeană a Dunării, după război, cu URSS învingătoare, alături de Anglia și Statele Unite ale Americii, a trebuit să suporte condițiile impuse de Moscova. La pacea de după război, România este abandonată de Anglia și SUA în sfera de influență a URSS, sfârșind prin a fi comunizată de la 6 martie 1945. În "chestiunea Dunării", URSS realizează controlul asupra Gurilor Dunării, instituind un condominiu româno-sovietic. De asemenea, prin impunerea la Belgrad, în august 1948, a *Convenției privind navigația pe Dunăre*, URSS desființează CED și instituie un organism unic, Comisia Dunării (CD), pe principiul riveranității, din care exclude proprii aliați – Anglia, Franța și SUA, acceptând numai statele deja comunizate²⁴. Dunărea devine astfel fluviu sovietic, de la Bratislava la Sulina.

În relația cu Turcia, Uniunea Sovietică, din poziția de învingător în război, denunță acordurile încheiate în perioada inter-

24. *Ibidem*, p. 313.

belică, are revendicări teritoriale, solicită dreptul de a avea baze militare comune, turco-sovietice, la Strâmțori, pe modelul condominium-ului impus României la Gurile Dunării și cere revizuirea Convenției de la Montreaux²⁵. În fața acestor presiuni din partea URSS, Turcia are alternativă – a cerut sprijinul Statelor Unite ale Americii, care au demarat, din 1947, o susținere financiară și militară directă, care mai durează și azi²⁶. Turcia, având posibilitatea de a opta pentru poziția – Occident contra URSS²⁷, a reușit să se salveze pe sine și să mențină valabile prevederile Convenției de la Montreaux timp de 78 de ani.

În perioada imediat postbelică se produce prima fractură majoră în relația România – Turcia, cauzată de intrarea lor în blocuri de alianțe diferite. România a intrat în sfera de influență a Uniunii Sovietice, a fost ocupată militar de Armata Roșie și a trebuit să accepte și să suporte comunizarea. Aceste procese s-au derulat cu acordul Alianților URSS, respectiv a Marii Britanii și a Statelor Unite ale Americii.

Turcia a optat pentru strângerea legăturilor cu Marea Britanie și SUA, pentru a se asigura de sprijinul acestora, cu precădere în chestiunea Strâmțorilor, pentru care URSS manifesta un interes deosebit. Războiul Rece și Cortina de Fier a întrerupt de fapt comunicarea București – Ankara pentru o perioadă lungă de timp²⁸. Relațiile turco-române au fost reluate după decembrie 1989 și din 1990 s-a intrat în normalitate, în condiții total schimbate.

Dr. Alexandru Ghișa

25. *Ibidem.*

26. Radu Safta, Călin Felezeu, *op. cit.*, p. 13.

27. *Ibidem*, p. 14.

28. Daniela Popescu, *Navigând în ape involburate – România și Turcia în vreme de pace și război (1937-1948)*, Editura MEGA, 2023, p. 335-337.